

УДК 94(477.8):616-051"1944/1946"
DOI: 10.24919/2312-2595.10/52.258113

Василь ГУЛАЙ

доктор політичних наук, кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, індекс 79000 (gulayvasyl@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7609-7967>

Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/33682283>

Бібліографічний опис статті: Гулай, В. (2022). Лікарі та середній медичний персонал закладів охорони здоров'я західних областей України на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, 10/52*, 320–337. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.258113>.

ЛІКАРІ ТА СЕРЕДНІЙ МЕДИЧНИЙ ПЕРСОНАЛ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Анотація. *Метою статті є комплексний аналіз причин, характеру та наслідків зміни структури зайнятості персоналу установ охорони здоров'я західних областей України на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки.*

Методологія. *Основна увага зосереджена на історико-статистичному аналізі динаміки чисельності лікарів та середнього медичного персоналу лікувальних закладів західноукраїнського регіону в обласному та територіально-поселенському розрізах.*

Наукова новизна. *На основі опрацювання значної історіографії та уведення до наукового обліку нових архівних матеріалів автор вказує на низку причин різкого зменшення чисельності лікарів медичних установ за період Другої світової війни, зокрема, кри-*

© Василь Гулай, 2022

тично сприймає тезу про фізичне знищення значної їх частини в роки нацистської окупації, що домінувала в радянській історіографії, вказуючи на очевидний вплив виїзду разом із просуванням лінії радянсько-німецького фронту в західному напрямку, наступних мобілізаційних та депортаційно-переселенських акцій сталінського тоталітаризму. Відповідно окремо розглядається кадрова політика радянської влади щодо скерування до краю лікарів та середнього медичного персоналу зі східних областей УРСР та інших республік СРСР, особливо росіян, на місця, які до початку німецько-радянської війни займали євреї, які стали жертвами Голокосту, поляки, які в 1944–1946 рр. переїздили до т. зв народної Польщі та українці, які залишили регіон під час німецької окупації чи зазнали репресії з боку нової влади.

Висновки. Розкриваючи динаміку заповнення лікарських посад та посад середнього медичного персоналу (медичних сестер, фельдшерів, акушерів) у перші повоєнні роки вказується на помітні диспропорції у забезпеченні відповідними кадрами, як у розрізі окремих областей західноукраїнського краю, так серед міського та сільського населення, яке домінувало. Визнаючи позитивні зрушення в медичному забезпеченні населення західних областей України через зростання кількості лікарів, медичних сестер, фельдшерів, акушерів обласних, районних й міських лікарень та поліклінік у досліджуваний період, на думку автора, варто не забувати про негативні складові відповідної кадрової політики сталінського тоталітарного режиму, що варто окремого розгляду в наступних розвідках.

Ключові слова: західні області України; заклади охорони здоров'я; лікарі; середній медичний персонал.

Vasyl HULAY

PhD hab. (Politicalology), PhD (History), Professor, Head of the Department of International Information, Lviv Polytechnic National University, 12, Stepan Bandera Str., Lviv, Ukraine, postal code 79000 (gulavyvasyl@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7609-7967>

Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/33682283>

To cite this article: Hulay, V. (2022). Likari ta serednii medychnyi personal zakladiv okhorony zdorovia zakhidnykh oblastei Ukrainy na zavershalnomu etapi Druhoi svitovoi viiny ta v pershi povoienni roky [Doctors and paramedics of health care institutions in the western regions of Ukraine at the final stage of World War II and in the first postwar years]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohich-*

noho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 10/52, 320–337. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.258113> [in Ukrainian].

DOCTORS AND PARAMEDICS OF HEALTH CARE INSTITUTIONS IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE AT THE FINAL STAGE OF WORLD WAR II AND IN THE FIRST POSTWAR YEARS

Summary. *The purpose of the article is a comprehensive analysis of the causes, nature and consequences of changes in the structure of employment of personnel of health care institutions in the western regions of Ukraine at the final stage of World War II and in the first postwar years.*

Methodology. *The main focus is on the historical and statistical analysis of the dynamics of the number of doctors and nurses of medical institutions of the western Ukrainian region in the regional and territorial-settlement sections.*

Scientific novelty. *The author points to a number of reasons for the sharp decline in the number of doctors in medical institutions during World War II, based on the elaboration of significant historiography and the introduction of new archival materials into scientific records. In particular, author criticizes the dominant thesis of Soviet historiography about the physical destruction of many of them during the Nazi occupation pointing to the obvious impact of the departure along with the advance of the Soviet-German front in the western direction, subsequent mobilization and deportation of Stalin's actions.*

Accordingly, the author separately considers personnel policy of the Soviet government to send doctors and paramedics from the eastern regions of the USSR and other republics of the USSR, especially Russians, to places occupied by Holocaust victims before the German-Soviet war. In 1944–1946, Ukrainians who left the region during the German occupation or were repressed by the new government also moved to the so-called People's Poland.

Conclusions. *There are significant disparities in the provision of appropriate personnel, both in some regions of western Ukraine and among urban and rural populations, the latter remained dominant, re-*

vealing the dynamics of filling medical positions and positions of paramedics (nurses, paramedics, obstetricians) in the first postwar years.

According to the author, along with recognizing the positive changes in the medical care of the population of the western regions of Ukraine due to the growing number of doctors, nurses, paramedics, obstetricians of regional, district and city hospitals and clinics in the study period we should not forget about the negative components of the relevant personnel policy of the Stalinist totalitarian regime, which is worth a separate consideration in subsequent investigations.

Key words: *Western regions of Ukraine; health care institutions; Doctors and paramedics.*

Постановка проблеми. Стан охорони здоров'я населення західних областей України на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки загалом і забезпечення лікувальних поліклінічних установ відповідною кількістю кваліфікованих лікарів та середнього медичного персоналу потребує окремо розгляду на новій теоретико-методологічній та джерельній базі для заповнення істотних прогалин в історії повсякдення, що існують на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критична характеристика радянської історіографії пропонуваної проблеми потребує окремо докладного розгляду, а в контексті цієї публікації фактологічний матеріал буде проаналізований крізь призму архівних відомостей того ж періоду, що переважно вперше вводяться до публічного наукового дискурсу.

Першою узагальнювальною публікацією стану охорони здоров'я населення західних областей України у другій половині 40-х – 50-ті рр. ХХ ст. була запропоновано автором пропонуваної зараз статті ще в 2001 р. (Гулай, 2001, с. 176–180). Продовження тематики ілюструє відповідна частина розділу колективної монографії (Гулай, 2021, с. 353–357).

Окремо варто зупинитися на статті «Особливості державного регулювання медичної діяльності на Прикарпатті протягом 1939–1950 рр.» (Радиш & Сорока, 2012b, с. 12–21), де в історичній ретроспективі достатньо повно відображено основні питання охорони здоров'я населення вказаного краю та висловлено структуровані висновки.

На цьому тлі попри вузькопрофільне спрямування новизною, ретельним підходом до опрацювання джерел та інтерпретації резуль-

татів дослідження стану охорони здоров'я мешканців у другій половині 40-х – 50-ті рр. вирізняється стаття колективу авторів із Івано-Франківська (Скрипник та ін., 2017, с. 64–82).

Цікавим прикладом ґрунтового біографічного дослідження окресленої проблематики у субрегіональному вимір може слугувати робота «Медицина Дрогобича: Історичні нариси» (Богаченко & Романяк, 2008, с. 472).

Обравши теж доволі вузький джерелознавчий та історіографічний зріз дослідження історії медичної галузі тодішньої Станіславщини крізь призму окремих персоналій, автори (Радиш & Сорока, 2012а, с. 88–94; Сорока, 2013, с. 137–141) виклали цінні біографічні та фактологічні відомості.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз причин, характеру та наслідків зміни структури зайнятості персоналу установ охорони здоров'я західних областей України на завершальному етапі Другої світової війни та в перші повоєнні роки.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати стан забезпечення медичних установ західних областей України лікарями та середнім медичним персоналом на завершальному етапі Другої світової війни (1944–1945 рр.);
- описати основні джерела заміщення лікарських посад та посад медичних сестер, фельдшерів і акушерів у процесі інтенсивної радянізації західних областей України у вказаний період;
- охарактеризувати субрегіональну та територіально-поселенську структуру поповнення медичних кадрів західноукраїнського регіону в перші повоєнні роки;
- вказати на кількісні та якісні диспропорції у забезпеченні лікарями та середнім медичним персоналом лікувальних і поліклінічних установ краю, що негативно впливали на загальний стан медичного обслуговування населення.

Виклад основного матеріалу. Розгляд пропонованої тематики варто почати із джерелознавчого та історіографічного аналізу втрат лікарських кадрів за роки німецько-радянської війни. Загалом між 1940 та 1944 рр. кількість лікарів в шести західних областях Української РСР зменшилася із 4339 до 1344, або в 3,2 раза (ДАЛЮ, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 31).

Якщо докладніше проаналізувати наведені тими ж радянськими авторами статистичні дані 1940 та 1945 рр., то загальна чисельність лікарів Станіславської області скоротилася із 551 до 271 особи, у т. ч. у містах – із 443 до 253 та сільській місцевості відповідно – із 108 до 18 (Гарагашьян & Паращак, 1972, с. 79). Цілком логічно виникає питання про долю тих лікарів, які не відображені вище як жертви нацистів в обласному центрі Станіслав, орієнтовна кількість яких, за нашими розрахунками, становить 214 осіб.

Аналогічно радянські джерела акцентують на тому, що гітлерівцями було розстріляно на Львівщині 450 лікарів й 14 професорів медичного інституту (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 3, арк. 136) та всього залишилося на час вступу Червоної армії 318 лікарів (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 3, арк. 137), але тоді виникає логічне питання про долю решти лікарів, виходячи з того, що в 1940 р. в області їх працювало 1559 осіб (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 31).

Отже, цілком очевидним були втрати значної частини медичних працівників, особливо лікарів, а, отже, окреслена наукова проблематика варта окремого дослідження. Зараз же доцільно відштовхуватися від спричиненої цим цілком очевидної проблеми браку лікарських кадрів після відновлення сталінського тоталітарного режиму в західних областях України на завершальному етапі Другої світової війни (взимку-восени 1944 р.)

Так, якщо 1940 р. в міських амбулаторно-поліклінічних установах Львівської області було зайнято 549 посад із 573 по штату, то 1945 р. – відповідно 377 із 434 (1944 р. заповнюваність не перевищувала 64,8 %) (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 12, арк. 16). Набагато критичнішою була ситуація у сільській місцевості, де 1945 р. з поміж 67 штатних посад було заповнено 17, або 25,4 % (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 12, арк. 16).

За невтішною сухою статистикою втрат лікарів та середнього медичного персоналу західноукраїнського регіону ховаються доли тисяч конкретних осіб. У цьому зв'язку варто згадати на зміни, які відбулися в етнонаціональній структурі зайнятих в охороні здоров'я за роки Другої світової війни. Національний склад лікарів Львова (крім обласних та республіканських установ) 1945 р. був таким: українці – 22,7 %, росіяни – 33,6 %, євреї – 20 %, поляки – 19 % (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 12, арк. 23). Відповідно національний склад лікарів районів Львівської області (крім обласних та республі-

канських установ) 1945 р. змінився ще істотніше: українці – 51,1 %, росіяни – 38 %, євреї – 5,6 %, поляки – 1,4 % (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 12, арк. 24).

Однак ця навіть відносно невелика кількість прибулих медичних працівників не завжди вирізнялася особливим дотриманням етичних принципів, а нерідко вчиняла кримінальні правопорушення. Тільки кілька фактів із офіційних документів, які вперше запроваджуються до публічного наукового доступу: після того, як завідувача Глинського районного відділу охорони здоров'я Львівської області Сукка за аморальну поведінку замінили на лікаря Грешньова, той почав пиячити і теж був усунутий з роботи; про лікарку 7-ї поліклініки Львова Стремоухову прямо писали, що почала грабувати хворих; всі троє венерологів у Буську – не тільки брали «...прямо, явно і тайно...» хабарі, але на цій основі між ними виникла конкуренція, сварки (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 7, арк. 32).

Узагальнені відомості про чисельність лікарів в західних областях України за роки Другої світової війни та повоєнні роки ілюструє *табл. 1*.

Таблиця 1. Динаміка чисельності лікарів у західних областях Української РСР (1940–1947 рр.)

Область	1940	1944	1945	1946	1947
Волинська	349	108	141	279	356
Дрогобицька	612	150	188	409	544
Львівська	1559	381	727	1267	1502
Ровенська	322	139	160	282	340
Станіславська	551	137	264	496	621
Тернопільська	464	132	154	315	399
Чернівецька	–	–	174	487	503

Джерело: ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 31

Наведені статистичні відомості дають підставу виділити низку субрегіональних відмінностей, що підкреслювали відповідні диспропорції:

по-перше, враховуючи різні вихідні показники 1940 р., що передували німецько-радянській війні, де кількість лікарів була на орієнтовно однаковому рівні в більшості новоутворених західно-

українських областей, за винятком Львівської, де цілком очевидно домінував обласний центр із значною концентрацією лікарів, які за національним складом були переважно євреями чи поляками;

по-друге, показники 1944 р., коли відбулося відновлення сталінського тоталітарного режиму на багнетях Червоної армії та маузерах репресивно-каральних органів НКВС-НКДБ, фіксується падіння чисельності лікарів в середньому в 3–4 рази, порівняно із 1940 р.;

по-третє, найбільше зростання кількості лікарів може констатувати в першому повоєнному 1946 р., орієнтовно в 2–3 рази, до порівняння із попереднім роком, коли відновлювалися підвалини повоєнного устрою медичної галузі краю;

по-четверте, разом із тим незначне, порівняно із 1940 р., перевищення абсолютної чисельності лікарів, а в Дрогобицькій й Тернопільській областях бачимо навіть недосягнення вказаного рівня.

Варто окремо зазначити відносні показники забезпеченості лікарями лікувальних та поліклінічних установ західних областей УРСР в окреслений період (*табл. 2*).

Таблиця 2. Динаміка забезпечення лікарями міських лікувальних та поліклінічних установ західних областей Української РСР (1940–1947 рр.) (в розрахунку на 10 тис. осіб)

УРСР / Область	1940	1944	1945	1946	1947
УРСР загалом	17,7	12,3	15,2	20,9	22,0
Волинська	16,8	13,6	15,7	24,0	26,6
Дрогобицька	16,1	9,6	9,4	18,4	21,8
Львівська	24,1	13,9	19,6	29,6	30,4
Ровенська	14,4	10,9	12,0	17,2	16,5
Станіславська	14,6	8,7	13,3	19,3	20,9
Тернопільська	14,7	11,3	12,1	22,3	19,5
Чернівецька	24,0	22,4	35,6	44,3	39,1

Джерело: ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 31

Зазначена *табл. 2* демонструє помітні субрегіональні диспропорції у межах західноукраїнського регіону (без Закарпатської області). Зокрема, в 1940 р. цей показник коливався від 14,4 лікаря на

10 тис. мешканців до 24,1 – у Львівській, при загальноукраїнській величині в 17,7.

У 1944 р. можемо фіксувати різке зменшення відповідних відносних показників: від 8,7 у Станіславській до 22,4 – Чернівецькій області, за загальнореспубліканського показника 12,3.

Заходи щодо скерування лікарів зі східних регіонів УРСР та СРСР давали відповідний результат: уже 1945 р. вказаний вище відносний показник помітно зростає (Чернівецька область – 35,6), хоча на Дрогобиччині від скоротився до 9,4 (1944 р. – 9,6).

Цікавим є порівняння в загальнореспубліканському контексті. Так, якщо 1940 р. тільки дві області (Львівська та Чернівецька) перевищували середнореспубліканський показник забезпеченості лікарями на відповідну кількість населення, то з 1944 р. до них додалася Волинська область. При цьому навіть у межах західноукраїнського регіону (без включеної після Другої світової війни Закарпатської України) спостерігали помітні диспропорції, коли, наприклад, 1947 р. показник забезпечення лікарями на 10 тис. населення становила 39,1 особа, то в Ровенській – тільки 16,5.

Водночас використання відносного показника у розрахунку на відповідну кількість населення (у цьому випадку, на 10000 осіб) в умовах значних втрат населення краю в останні тижні радянської окупації червня-липня 1944 р. та за час нацистської окупації наступних трьох років має певним чином маніпулятивний характер, щоб штучно підкреслити постулати партійної пропаганди про особливу турботу за здоров'я громадян. Зокрема, *табл. 3* демонструє первинні статичні відомості зменшення населення західноукраїнського регіону в 1941–1944 рр., а отже, фактичне зменшення кількості лікарських кадрів було ще масштабнішим.

Цілком очевидно, що кількість лікарів та середнього медичного персоналу зменшувалася, як і під час т. зв. радянської евакуації на Схід (усього з шести західноукраїнських областей – Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської, Тернопільської) було вивезено, зокрема, декого з тих, хто прибули до краю у 1939–1941 рр., за попередньою офіційною статистикою 82,7 тис. осіб (ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 11, спр. 12, арк. 35), призвано до лав Червоної армії – як при відступі влітку 1941 р., так при наступі весною 1944 р. – 412 тис. осіб (ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 11, спр. 12, арк. 35), так серед тих, хто самостійно чи примусово виїхав на ро-

боту в Німеччину в часі нацистської окупації – 886,3 тис. осіб (ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 11, спр. 12, арк. 31).

Таблиця 3. Динаміка чисельності населення західних областей УРСР, тис. осіб

Область	1 липня 1941 р.	1 квітня 1944 р.
Волинська	1042,4	672,3
Дрогобицька	1300,2	877,6
Львівська	1608,5	1037,5
Ровенська	1236,2	797,3
Станіславська	1472,4	993,9
Тернопільська	1584,3	1069,4

Джерело: ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 11, спр. 12, арк. 23

На цьому тлі вкрай складною залишалася ситуація із забезпеченням лікарськими кадрами у сільській місцевості, де проживала переважна більшість мешканців західних областей України.

З огляду на домінуючий сільський характер територіально-поселенської структури населення краю доцільно окремо висловити зауваження до *табл. 4:*

Таблиця 4. Динаміка забезпечення лікарями сільських лікувальних та поліклінічних установ західних областей Української РСР (1940–1947 рр.) (в розрахунку на 10 тис. осіб)

Область	1940	1944	1945	1946	1947
Волинська	43	14	19	51	67
Дрогобицька	124	20	21	60	87
Львівська	97	8	15	49	81
Ровенська	68	30	39	85	109
Станіславська	108	4	18	44	56
Тернопільська	141	47	43	115	148
Чернівецька	86	44	33	80	102

Джерело: ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 92

по-перше, варто вказати на фактично мізерну кількість лікарів у сільській місцевості західних областей України упродовж усього досліджуваного періоду;

по-друге, навіть на тлі невеликих абсолютних показників 1940 р. втрати сільської медицини за роки війни призвели до того, що на 1944 р. у галицьких селах залишилися поодинокі лікарі (Станіславська – 4 (1940 р. – 108); Львівська – 8 (1940 р. – 97));

по-третє, заходи із залучення лікарів із інших регіонів УРСР та СРСР фактично мінімально стосувалися й так нечисельних сільських лікувальних та поліклінічних закладів західноукраїнського регіону, зокрема, навіть на 1947 р. у Дрогобицькій, Львівській та Станіславській областях чисельність лікарів поступалася 1940 р.

Характеристика відносних показників забезпечення лікарями сільських лікувальних та поліклінічних установ західних областей Української РСР в 1940–1947 рр. (у розрахунку на 10 тис. осіб) (табл. 5) загалом підтверджує узагальнення попереднього аналізу абсолютної чисельності цієї категорії працівників медичної галузі краю. Одночасно доповнити можемо тим, що наведені вище відносності показники упродовж досліджуваного періоду поступалися середньореспубліканським даним, демонструючи вкрай повільні темпи поповнення лікарями відповідних установ на селі.

Таблиця 5. Динаміка забезпечення лікарськими кадрами сільських лікувальних та поліклінічних установ західних областей Української РСР (1940–1947 рр.) (в розрахунку на 10 тис. осіб)

УРСР / Область	1940	1944	1945	1946	1947
УРСР загалом	1,4	1,3	1,4	1,7	2,1
Волинська	0,7	0,2	0,3	0,8	0,9
Дрогобицька	1,3	0,3	0,3	0,9	1,3
Львівська	0,9	0,1	0,2	0,7	1,2
Ровенська	0,6	0,4	0,5	1,1	1,4
Станіславська	1,0	0,5	0,2	0,5	0,7
Тернопільська	1,0	0,5	0,4	1,3	1,4
Чернівецька	0,6	0,9	0,6	1,4	1,9

Джерело: ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 96

При цьому лише незначна кількість лікарів працювали в сільських медичних установах, що, виходячи із територіально-поселенської та демографічної структури населення західноукраїнського регіону не дозволяло забезпечувати надання якісних медичних послуг на первинному рівні, а отже, не могло не впливати на зменшення високої смертності селян.

За таких обставин величезне навантаження падало на середній медичний персонал (*табл. 6.*), особливо на селлах, де фельдшер чи медсестра залишалися чи не єдиними особами, які могли надавати невідкладну медичну допомогу та нерідко навіть консультували у складніших випадках, перед тим, як пацієнти потрапляли вже до лікувальних закладів в районних центрах чи обласних установах.

Таблиця 6. Динаміка чисельності середнього медичного персоналу в західних областях України (1940–1947 рр.)

Область	1940	1944	1945	1946	1947
Волинська	944	512	722	1059	1251
Дрогобицька	1325	458	761	1282	1763
Львівська	2964	1150	1649	2673	2789
Ровенська	986	587	781	1202	1250
Станіславська	1280	417	1061	1804	2033
Тернопільська	1179	535	693	1265	1710
Чернівецька	–	924	931	1383	1437

Джерело: ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 43, арк. 101

При цьому варто зауважити, що хоча втрати середнього медичного персоналу медичних установ західноукраїнського краю за роки Другої світової війни й були істотними, але досить швидко поповнювалися у післявоєнний період за рахунок прибулих зі східних регіонів України та Радянського Союзу, а також підготовки прискореними темпами відповідних кадрів у медичних закладах освіти західних областей УРСР. Зокрема, у жовтні 1944 р. відновив роботу попередній (1939–1941) Львівський державний медичний інституту. Того року, на відміну від 1939 р., прибули зі Сходу УРСР та СРСР багато професорів медицини. Новий навчальний рік 1 жовтня 1944 р.

розпочали 1062 студенти лікувального та фармацевтичного факультетів (Наніткевич, 2020).

Таблиця 7. Динаміка забезпечення середнім медичним персоналом західних областях в розрахунку на 10 тис. сільського населення України (1940–1947 рр.)

УРСР / Область	1940	1944	1945	1946	1947
УРСР загалом	11,5	10,4	12,9	14,6	16,9
Волинська	5,2	2,3	4,1	7,4	8,3
Дрогобицька	4,4	1,8	4,7	7,4	11,3
Львівська	2,2	0,7	4,0	8,0	8,7
Ровенська	4,2	2,7	4,9	7,8	9,5
Станіславська	3,6	1,1	4,7	7,1	8,4
Тернопільська	3,8	2,9	3,9	8,1	9,6
Чернівецька	–	4,2	3,3	9,5	10,9

Наведені в *табл. 7* відносні показники дають підставу найперше зауважити, що впродовж досліджуваного періоду показники жодної із західних областей не були рівними, а тим більше перевищували середньореспубліканські дані. Крім того, варто зауважити, попри кількісне збільшення чисельності медичних сестер, акушерів та фельдшерів на 1947 р. показники переважної більшості областей західноукраїнського регіону були вдвічі меншим від середніх по УРСР.

Зменшення кількості лікарів та середнього медичного персоналу, відсутність достатньої кількості медичного обладнання та препаратів вплинули на зменшення кількості госпіталізованих хворих. Наприклад, у 1944 р. у Львівській області на стаціонарному лікуванні були майже 14 тис. хворих (21,7 % до рівня 1940 р.), Станіславській – 12,6 тис. (43,3 %), Ровенській – 12,2 тис. (39,3 %), Волинській – 11,7 тис. (38,4 %). Однак ці дані аж ніяк не свідчили про істотне зменшення загального рівня захворюваності населення, особливо на небезпечні інфекційні хвороби, що супроводжували війну (Гулай, 2001, с. 177).

На кінець 1944 р. розгорнута мережа стаціонарних лікувальних закладів нараховувала у Львівській області – 3424 ліжка,

Станіславській – 1949, Дрогобицькій – 1567, Тернопільській – 1448 (ЩАВОУ, ф. Р-2, оп. 7, спр. 1561, арк. 103, 118). Як раніше нами зазначалося, збільшувалося воно за рахунок використання не пошкоджених, проте мало придатних для подібних цілей споруд. Досить часто дотримання належних санітарно-гігієнічних умов у них просто було неможливим (Гулай, 2001, с. 177).

Основним джерелом поповнення насамперед лікарських кадрів було скерування відповідних працівників зі східних регіонів УРСР та СРСР. Від часу вступу Червоної армії у межі колишньої Львівської області до листопада 1944 р. було надіслано 73 лікарів та 119 осіб середнього медичного персоналу (ДАЛО, ф. Р-312, оп. 2, спр. 3, арк. 148).

Так, за одним із наказів Міністерства охорони здоров'я УРСР у грудні 1947 р. 380 лікарів та 460 осіб середнього медичного персоналу були скеровані для розподілу та роботи в медичних установах західних областей України, у т. ч. Львівської – 100 лікарів та 100 осіб середнього медичного персоналу, Дрогобицькій – відповідно 40 та 50 осіб, Станіславській – 50 та 60 осіб, Чернівецької – 40 та 60, Ровенської – 40 та 50, Волинської – 40 та 50, Тернопільської – 40 та 50, Закарпатської – 30 та 40 осіб відповідно (ДАТО, ф. Р-2366, оп. 5, спр. 28, арк. 9).

Нехай у менших масштабах, але так само мали місце переміщення лікарів та медичного персоналу в межах самого західноукраїнського регіону. Так, наприкінці 1947 р. із клінік медичних інститутів передбачалося скерування певної кількості кваліфікованих медичних працівників: Львівського медичного інституту по 20 лікарів та 20 осіб середнього медичного персоналу у Волинську та Ровенську область; Станіславського – також по 20 лікарів та 20 осіб середнього медичного персоналу в Дрогобицьку область; Чернівецького – так само по 20 лікарів та 20 осіб середнього медичного персоналу в Тернопільську область (ДАТО, ф. Р-2366, оп. 5, спр. 28, арк. 9).

Загалом можемо погодитися із авторами (Радош & Сорока, 2012b, с. 17), що ліквідації епідемій інфекційних захворювань та поліпшенню загального рівня медичного обслуговування населення краю сприяло поступове збільшення кількості лікарів та розширення мережі лікувальних закладів західноукраїнського регіону. Вона розпочалася в 1948 р. і передбачала об'єднання лікарень із ам-

булаторно-поліклінічними закладами та подальше впровадження диспансерного методу і дільничного принципу обслуговування населення.

Так, 1949 р. в західних областях України (разом із Закарпатською) працювали 5765 лікарів, у т. ч. у Львівській – 170, Чернівецькій – 779, Дрогобицькій – 584, Закарпатській – 555 (ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 2, спр. 201, арк. 102). У роботі їм допомагали понад 16,1 тис. осіб середнього медичного персоналу, зокрема у Львівській області – 3585, Станіславській – 2219, Тернопільській – 2045, Дрогобицькій – 1846 (ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 2, спр. 201, арк. 103). У регіоні діяло 1174 амбулаторно-поліклінічних заклади, у т. ч. в Львівській області – 221, Тернопільській – 161, Станіславській – 157, Чернівецькій – 152 (ЦДАВОУ, ф. Р-582, оп. 2, спр. 201, арк. 103).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проаналізувавши стан забезпечення медичних установ західних областей України лікарями та середнім медичним персоналом на завершальному етапі Другої світової війни (1944–1945), описавши основні джерела заміщення лікарських посад та посад медичних сестер, фельдшерів і акушерів у процесі інтенсивної радянської організації західних областей України у вказаний період, охарактеризувавши субрегіональну та територіально-поселенську структуру поповнення медичних кадрів західноукраїнського регіону в перші повоєнні роки та вказавши на кількісні й якісні диспропорції у забезпеченні лікарями та середнім медичним персоналом лікувальних та поліклінічних установ краю, що негативно впливали на загальний стан медичного обслуговування населення та шляхи їх усунення.

Визнаючи позитивні зрушення в медичному забезпеченні населення західних областей України через зростання кількості лікарів, медичних сестер, фельдшерів, акушерів обласних, районних й міських лікарень та поліклінік у досліджуваній період варто не забувати про негативні складові відповідної кадрової політики сталінського тоталітарного режиму, що вартує окремого розгляду в наступних розвідках.

Джерела та література

Богаченко, М., & Романяк, М. (2008). *Медицина Дрогобича: історичні нариси*. Дрогобич: Коло.

- Гарагашьян, А.А., & Паращак, П.В.** (1972). *Розквіт охорони здоров'я на Радянському Прикарпатті*. Київ: Здоров'я.
- Гулай, В.В.** (2001). Проблеми охорони здоров'я населення західних областей України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.). *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 8, 176–180.
- Гулай, В.** (2021). Матеріально-побутове становище населення західних областей України (1944–1953). В В. Ільницький (Ред.), *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953): вибрані питання*: колективна монографія (с. 338–358). Львів – Торунь: Liha-Pres.
- ДАЛО – Державний архів Львівської області. Ф. Р-312: Львівський обласний відділ охорони здоров'я.
- ДАТО – Державний архів Тернопільської області. Ф. Р-2366: Тернопільський обласний відділ охорони здоров'я.
- Радиш, Я.Ф., & Сорока, О.Я.** (2012a). Іван Савицький – перший ректор Станіславського медичного інституту (до проблеми державного регулювання медичної діяльності на Прикарпатті у першій половині ХХ століття). *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 89–94.
- Радиш, Я.Ф., & Сорока, О.Я.** (2012b). Особливості державного регулювання медичної діяльності на Прикарпатті протягом 1939–1950 рр. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління*, 2, 12–21.
- Скрипник, Н.В., Боцюрко, В.І., Дідушко, О.М., Костіцька, І.О., Вацеба, Т.С., Марусин, О.В., Чернявська, І.В., & Делятинський, Р.І.** (2017). Сторінки історії становлення й розвитку ендокринології в Івано-Франківському НМУ (1967–2017). *Практикуючий лікар*, 6 (4), 64–82.
- Сорока, О.Я.** (2013). Роль і місце відомих лікарів у державному регулюванні і медичної галузі на Прикарпатті у першій половині ХХ століття. *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 137–141.
- ЦДАВОУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. Р-2: Управління справа РНК УРСР; Ф. Р-582: Статистичне управління Української РСР.
- Hanitkevych, Ya.** (2020). Львівський державний медичний інститут МОЗ УРСР /ордена Дружби народів/ після Другої світової війни. *Наукове товариство ім. Шевченка, онлайн-журнал Товариства*. Взято з <https://ntsh.org/node/1006>.

References

- Bohachenko, M., & Romaniak, M.** (2008). *Medytsyna Drohobycha: istorichni narisy [Drohobych Medicine: Historical Essays]*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Harahashian, A.A., & Parashchak, P.V.** (1972). *Rozkvit okhorony zdorovia na Radianskomu Prykarpatti [The heyday of health care in the Soviet Carpathians]*. Kyiv: Zdorovia [in Ukrainian].
- Hulai, V.V.** (2001). Problemy okhorony zdorovia naselennia zakhidnykh oblastei Ukrainy (druha polovyna 40-kh – 50-ti roky XX st.) [Problems of health protection of the population of the western regions of Ukraine (second half of the 40s – 50s of the XX century)]. *Problemy humanitarnykh nauk: naukovi zapysky Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahogichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Problems of the humanities: scientific notes of the State Pedagogical University*, 8, 176–180 [in Ukrainian].
- Hulai, V.** (2021). Materialno-pobutove stanovyshe naselennia zakhidnykh oblastei Ukrainy (1944–1953) [Material and living conditions of the population of the western regions of Ukraine (1944–1953)]. In V. Il'nytskyi (Ed.), *Povsiakdenne zhyttia naselennia zakhidnykh zemel Ukrainy u pershi povoienni roky (1944–1953): vybrani pytannia – Everyday life of the population of the western lands of Ukraine in the first postwar years (1944–1953): selected issues* (pp. 338–358). Lviv – Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].
- DALO – Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti. F. R-312: Lvivskiy oblasnyi viddil okhorony zdorovia [State Archives of Lviv Region. F. P-312: Lviv Regional Department of Health] [in Ukrainian].
- DATO – Derzhavnyi arkhiv Ternopil'skoi oblasti. F. R-2366: Ternopil'skiy oblasnyi viddil okhorony zdorovia [State Archives of Ternopil Region. F. P-2366: Ternopil Regional Department of Health] [in Ukrainian].
- Radys, Ya.F., & Soroka, O.Ya.** (2012a). Ivan Savytskyi – pershyi rektor Stanislavskoho medychnoho instytutu (do problemy derzhavnogo rehuliuвання medychnoi diialnosti na Prykarpatti u pershii polovyni XX stolittia) [Ivan Savitskyi is the first rector of the Stanislavsky Medical Institute (to the problem of state regulation of medical activity in the Carpathians in the first half of the twentieth century)]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, 89–94 [in Ukrainian].
- Radys, Ya.F., & Soroka, O.Ya.** (2012b). Osoblyvosti derzhavnogo rehuliuвання medychnoi diialnosti na Prykarpatti protiahom 1939–1950 rr. [Features of state regulation of medical activity in the Carpathians during 1939–1950]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy. Serii: Pravo ta derzhavne upravlinnia – Bulletin of*

the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine. Series: Law and Public Administration, 2, 12–21 [in Ukrainian].

- Skrypnyk, N.V., Botsiurko, V.I., Didushko, O.M., Kostitska, I.O., Vatsiba, T.S., Marusyn, O.V., Cherniavska, I.V., & Deliatynskyi, R.I.** (2017). Storinky istorii stanovlennia y rozvytku endokrynolohii v Ivano-Frankivskomu NMU (1967–2017) [Pages of the history of formation and development of endocrinology in Ivano-Frankivsk NMU (1967–2017)]. *Praktykuiuchy likar – Practitioner, 6* (4), 64–82 [in Ukrainian].
- Soroka, O.Ya.** (2013). Rol i mistse vidomykh likariv u derzhavnomu rehuliuванні i medychnoi haluzi na Prykarpatti u pershii polovyni XX stolittia [The role and place of famous doctors in government regulation and the medical field in the Carpathians in the first half of the twentieth century]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 2*, 137–141 [in Ukrainian].
- TsDAVOU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. F. R-2: Upravlinnia sprava RNK URSS; F. R-582: Statystychno upravlinnia Ukrainskoi RSR [Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine. F. R-2: Office of the SNC of the USSR; F. P-582: Statistical Office of the Ukrainian SSR] [in Ukrainian].
- Hanitkevych, Ya.** (2020). Lvivskiy derzhavnyi medychniy instytut MOZ URSS /ordena Druzhby narodiv/ pislia Druhoi svitovoi viiny [Lviv State Medical Institute of the Ministry of Health of the USSR /Order of Friendship of Peoples/ after the Second World War]. *Naukove tovarystvo im. Shevchenko, onlain-zhurnal Tovarystva – Scientific Society named after Shevchenko, online magazine of the Society*. Retrieved from <https://ntsh.org/node/1006> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 15.03.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 28.04.2022 р.*